

PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ADABIYOTLARDA O‘Z-O‘ZINI TARBIYALASH TUSHUNCHASINING MAZMUN-MOHIYATI.

*Talaba: **Badriddinova Nurxon Badriddin qizi.***

*Toshkent texnologiya, menejment va kommunikatsiya
institututi Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi*

*Ilmiy rahbar: **Ro‘ziboyeva Ma‘mura Abdunabiyevna.***

*Toshkent texnologiya, menejment va
kommunikatsiya
institututi Pedagogika va psixologiya kafedrası
p.f.f.d(PhD)dotsent*

Annotatsiya: Mazkur tezisda pedagogik va psixologik adabiyotlarda o‘z-o‘zini tarbiyalash tushunchasining mazmun-mohiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. O‘z-o‘zini tarbiyalashning shaxs kamolotidagi o‘rni, uning psixologik va pedagogik xususiyatlari hamda insonning ma‘naviy-axloqiy rivojlanishidagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida ilmiy manbalar tahlili, pedagogik kuzatish va taqqoslash metodlaridan foydalanilgan. Shuningdek, o‘z-o‘zini anglash, o‘z faoliyatini nazorat qilish va shaxsiy rivojlanishga intilish kabi omillarning ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari o‘z-o‘zini tarbiyalash shaxsni har tomonlama rivojlantirishning muhim vositasi ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: pedagogika, psixologiya, o‘z-o‘zini tarbiyalash, shaxs rivojlanishi, motivatsiya, ma‘naviy tarbiya.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning mustaqil fikrlashi va hayotiy pozitsiyasini shakllantirish muhim vazifalardan

biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan o‘z-o‘zini tarbiyalash masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb mavzularidan biri sifatida keng tadqiq etilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchilarda ijobiy xulq-atvor, mas’uliyat va mustaqillikni rivojlantirishda o‘z-o‘zini tarbiyalash muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogik adabiyotlarda o‘z-o‘zini tarbiyalash shaxsning ongli ravishda o‘zidagi ijobiy sifatlarni rivojlantirish, salbiy odatlarni bartaraf etish hamda o‘z faoliyatini nazorat qilishga qaratilgan jarayon sifatida talqin qilinadi. Bu jarayonda inson o‘z oldiga maqsad qo‘yadi, o‘z imkoniyatlarini baholaydi va ma’lum reja asosida o‘z ustida ishlaydi. Pedagog olimlarning fikricha, o‘z-o‘zini tarbiyalash tarbiya jarayonining eng yuqori bosqichlaridan biri bo‘lib, unda shaxs tashqi ta’sirdan ko‘ra ichki ehtiyoj va motivlarga tayanadi. Psixologik adabiyotlarda esa mazkur tushuncha shaxsning ichki dunyosi, o‘zini anglash va o‘z xatti-harakatlarini boshqarish qobiliyati bilan bog‘liq holda izohlanadi. Psixologlar o‘z-o‘zini tarbiyalashning asosida insonning refleksiya, o‘zini baholash va iroda sifatlari yotishini ta’kidlaydilar. Shaxs o‘zining kuchli va zaif tomonlarini anglagan sari o‘zini rivojlantirishga intiladi. Bu esa insonning psixologik yetukligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

O‘z-o‘zini tarbiyalash jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo‘ladi: avvalo inson o‘zidagi kamchilik va yutuqlarni anglaydi, keyin esa maqsad belgilaydi hamda o‘z ustida ishlash usullarini tanlaydi. Mazkur jarayonda o‘zini nazorat qilish, mustaqil qaror qabul qilish va ichki intizom muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu ko‘nikmalarni shakllantirish kelajakdagi shaxsiy rivojlanish uchun mustahkam asos yaratadi.

Pedagogik va psixologik manbalarda o‘z-o‘zini tarbiyalashning samarali shakllari sifatida kundalik reja tuzish, o‘z faoliyatini tahlil qilish, kitob mutolaasi, o‘ziga baho berish va mustaqil topshiriqlarni bajarish kabi usullar ko‘rsatib o‘tiladi. O‘qituvchi va ota-onalarning qo‘llab-quvvatlashi esa bu jarayonning muvaffaqiyatli

kechishiga yordam beradi. Chunki bolada o'ziga bo'lgan ishonch va motivatsiya tashqi rag'bat orqali shakllanadi.

O'z-o'zini tarbiyalash shaxsning o'z ustida ongli ravishda ishlashi, o'z xatti-harakatlarini tahlil qilishi va kamchiliklarini bartaraf etishga intilishi orqali namoyon bo'ladi. Pedagogika fanida mazkur tushuncha tarbiya jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaraladi, chunki inson faqat tashqi ta'sir bilangina emas, balki ichki intilish va ehtiyojlar asosida ham shakllanadi.

Ko'plab pedagog olimlarning ta'kidlashicha, o'z-o'zini tarbiyalash shaxsning mustaqil hayotga tayyorlanishida muhim o'rin egallaydi. Chunki zamonaviy jamiyat shaxsdan faqat bilim emas, balki o'zini boshqara olish, mustaqil qaror qabul qilish, mas'uliyatni his etish va muammoli vaziyatlarda to'g'ri yo'l topa olish kabi sifatlarni ham talab qiladi. Aynan o'z-o'zini tarbiyalash orqali insonda ushbu fazilatlar shakllanadi va rivojlanadi. Shu sababli bugungi ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga, o'zini nazorat qila olishiga va ichki motivatsiyasini shakllantirishga katta ahamiyat qaratilmoqda Psixologik nuqtai nazardan qaralganda, o'z-o'zini tarbiyalash insonning o'z "men"ini anglashi bilan chambarchas bog'liqdir. Inson o'zining imkoniyatlari, qiziqishlari va kamchiliklarini anglagan sari o'zini rivojlantirishga ehtiyoj sezadi. Psixologlar bu jarayonning asosida refleksiya, ya'ni insonning o'z faoliyati va xulq-atvorini tahlil qila olish qobiliyati yotishini ta'kidlaydilar. Refleksiya orqali shaxs o'z xatti-harakatlariga baho beradi, o'zidagi ijobiy va salbiy tomonlarni aniqlaydi hamda o'z oldiga yangi maqsadlar qo'yadi. Bu esa insonning psixologik yetukligi va irodaviy barqarorligini ta'minlaydi.

O'z-o'zini tarbiyalash jarayonida motivatsiya alohida ahamiyat kasb etadi. Agar insonda o'zini rivojlantirishga ichki ehtiyoj bo'lmasa, tarbiya jarayoni samarali bo'lmaydi. Shu bois pedagoglar o'quvchilarda o'qishga, bilim olishga va o'z ustida ishlashga bo'lgan qiziqishni shakllantirishga intiladilar. Ayniqsa, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda rag'batlantirish, maqtov va qo'llab-quvvatlash orqali ijobiy

motivatsiya hosil qilinadi. Bu esa ularning o'z kuchiga bo'lgan ishonchini oshiradi hamda mustaqil faoliyat yuritishga undaydi.

Pedagogik adabiyotlarda o'z-o'zini tarbiyalashning bir necha muhim bosqichlari ajratib ko'rsatiladi. Birinchi bosqich — o'zini anglash bosqichi bo'lib, bunda inson o'z imkoniyatlari va kamchiliklarini tushunishga harakat qiladi. Ikkinchi bosqich — maqsad belgilash bosqichi hisoblanadi. Bu jarayonda shaxs o'z oldiga aniq vazifalarni qo'yadi va ularni amalga oshirish yo'llarini belgilaydi. Uchinchi bosqich — amaliy faoliyat bosqichi bo'lib, unda inson o'z ustida ishlash, bilim olish va ijobiy odatlarni shakllantirish bilan shug'ullanadi. So'nggi bosqich esa o'zini nazorat qilish va baholash bosqichidir. Bu bosqichda inson o'z faoliyati natijalarini tahlil qiladi va keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmalarini shakllantirish o'ziga xos pedagogik yondashuvni talab qiladi. Chunki bu yosh davrida bolalarda taqlid qilish, qiziqish va hissiy ta'sirchanlik kuchli bo'ladi. Shu sababli o'qituvchi va ota-onalar bolalarga ijobiy namuna ko'rsatishi, ularni mustaqil fikrlashga undashi va kichik muvaffaqiyatlarini ham rag'batlantirib borishi zarur. Masalan, o'quvchilarga kun tartibiga rioya qilish, topshiriqlarni mustaqil bajarish, kitob mutolaa qilish va o'z xulq-atvorini nazorat qilish kabi oddiy ko'nikmalarni o'rgatish orqali ularda o'z-o'zini tarbiyalashning dastlabki elementlari shakllantiriladi.

Shuningdek, o'z-o'zini tarbiyalash jarayonida iroda sifatleri ham muhim rol o'ynaydi. Inson maqsad sari intilish jarayonida turli qiyinchilik va to'siqlarga duch keladi. Ularni yenga olish uchun esa qat'iyat, sabr-toqat va o'zini boshqara olish qobiliyati zarur bo'ladi. Psixologik tadqiqotlarda iroda insonning ongli ravishda o'z xatti-harakatlarini boshqara olish qobiliyati sifatida izohlanadi. Demak, o'z-o'zini tarbiyalash jarayoni shaxsning irodaviy sifatlarini rivojlantirish bilan ham bevosita bog'liqdir. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda yoshlarning ma'naviy tarbiyasi va mustaqil fikrlashi masalasi yanada dolzarb

ahamiyat kasb etmoqda. Turli axborot oqimlari ta'sirida yoshlarning ongini himoya qilish, ularda tanqidiy fikrlash va to'g'ri hayotiy pozitsiyani shakllantirish uchun o'z-o'zini tarbiyalash muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Chunki o'zini boshqara oladigan, mustaqil fikrlaydigan va o'z oldiga aniq maqsad qo'ya oladigan shaxs turli salbiy ta'sirlarga kamroq beriladi. Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida yoshlarning mustaqil fikrlashi, o'zini boshqarishi va hayotiy maqsadlarini to'g'ri belgilashi jamiyat taraqqiyoti uchun muhim hisoblanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu nafaqat bilimli, balki ma'naviy barkamol, mas'uliyatli va faol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Demak, pedagogik va psixologik adabiyotlarda o'z-o'zini tarbiyalash inson kamolotining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. U shaxsning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki ma'naviy-axloqiy sifatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, yosh avlodni mustaqil, mas'uliyatli va faol shaxs sifatida voyaga yetkazishda o'z-o'zini tarbiyalashning o'rni beqiyosdir.

Xulosa qilib aytganda, o'z-o'zini tarbiyalash shaxs kamolotining muhim omillaridan biri bo'lib, u pedagogik va psixologik jihatdan murakkab hamda uzluksiz jarayon hisoblanadi. Mazkur jarayon orqali inson o'zining bilim, ko'nikma va axloqiy sifatlarini takomillashtirib boradi. Shu bois ta'lim jarayonida o'quvchilarda o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Pedagogika M.Toxtaxodjayeva tahriri ostida. – Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
3. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.

4. Nishonova Z.T., Alimuhamedov S. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2018.

5. Xasanboyev J., To‘raqulov X., Haydarov M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.